

De gröna stadsrummens koreografi: Moral och motstånd i urbaniseringens tid

Fredrik Björk, Ebba Lisberg Jensen & Pernilla Ouis

Under senare tid har stadens parker, planerade grönområden och oplanerade randområden kommit att uppmärksammas allt mer, och så även i forskningssammanhang. Tidigare diskuterades dock stadens gröna rum och dess utveckling framför allt ur arkitekturhistoriskt perspektiv, och mer sällan som sociala arenor och föremål för politisk kamp och moraliska interventioner. Visserligen kan man skymta enskilda politiker i en del av dessa studier, men maktrelationer är sällan framträdande. Ett problem med denna form av historieskrivning är att framväxten av stadens gröna rum beskrivs som en teleologisk¹ process, där kloka idéer styr en konsensuspräglad utveckling. Vi vill här istället undersöka hur stadens gröna rum har varit arenor för sociala motsättningar, där spänningen mellan människors spontana bruk inte sällan hamnat i konflikt med myndigheters och makthavares försök att styra och planera aktiviteter och beteenden. Ofta har dominerande samhällsskikt haft mer eller mindre uttalade ideal vad gäller den verksamhet som ska bedrivas i parker och andra gröna rum. Det politiska och ekonomiska etablissemang har strävat efter att styra andra samhällsgrupper, såsom arbetare, hemlösa, ungdomar och andra mer eller mindre marginaliserade grupper. Idag är invandrare en grupp som det riktas liknande ambitioner mot.

Vi kommer att diskutera denna spänning från det sena 1800-talets Malmö, präglad av det industriella genombrottet, fram till dagens situation, där inte minst globaliseringsprocesser har inflytande över de urbana rummen. Fokus för vår artikel är: Vad får man göra i stadens gröna rum? Varför? Vem dikterar de gröna rummens moral? Vi kallar den kulturellt bestämda formen för vistelsen i det gröna för ”de gröna rummens koreografi” och det är denna vi vill titta närmare på.

Från kaotiska randområden till kontrollera(n)de parker

Friluftaktiviteter i det gröna framställs ofta som hälsosamma, rekreerande och moraliskt oantastliga. I praktiken har stadens gröna rum, och aktiviteterna i dem, sällan varit okontroversiella. De gröna rummen har för många, för drygt hundra år sedan såväl som idag, fungerat som ventiler i livssituationer inrutade av arbete, trångboddhet och social och ekonomisk marginalisering. Många av de aktiviteter som av makthavare uppfattats som omoraliska och ljusskygga har ägt rum på oplanerade platser i staden och dess utkant. Önskan att kontrollera dessa områden har varit en process som bland annat tagit sig uttryck i att myndigheter försökt gå in och organisera verksamheterna på olika sätt. Genom att rent fysiskt omvandla sådana områden till parker och grönområden har myndigheter även kommit att utöva en ekologisk kontroll.² Många av de parker vi ser idag i städerna är resultat av denna typ av omvandling och var tidigare kaotiska randområden, soptippar och industritomter. I Malmöområdet kan man nämna sådana exempel som Spillepengen, vilken tidigare var en soptipp, Bulltofta, som var ett flygplats- och industriområde innan det byggdes om på 1980-talet, samt det av Region Skåne nyligen förvärvade strövområdet Arriesjön, som fram till 1990-talet varit ett grustag.³ Generellt sett har dessa områden också utgjort arenor för verksamheter som helt eller delvis legat utanför samhällets kontroll.

Även i andra städer har randområden varit arenor för oplanerad aktivitet. Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson förmedlar i sina memoarer ett barndomsminne från trettioalets Göteborg och stadsdelen Lunden:

På berget höll också ölgubbarna till, ett fredligt släkte men ändå oroande genom sin oberäknelighet. De låg ofta makligt utsträckta i någon liten skreva, varifrån en delegat då och då utsändes för att skaffa mer. Snabbt var vi då på plats för att härma dennes vingliga gång och oprecisa svordomar, övermodiga i vårt moraliska och faktiska överläge. Och de skrevor som inte intagits av ölgubbar upptogs av älskande par, också de löjligen i sina mekaniska rörelser och därför möjliga att härma, en lektion i kärlekens mer elementära former. Fyllan och kärleken hade på detta sätt pressats ut i marginalerna, de fick inte plats i kvarterens moraliska ruttmönster, modernitetens hemvist. De hörde hemma i ingenmansland.⁴

Ambjörnsson antyder flera intressanta aspekter på nyttjandet av ett grönt randområde i staden. Först och främst det improduktiva, omoraliska drickandet, som i sig var utmanande i en kultur där arbetsamhet och skötsamhet hölls som ideal. De älskande paren var förmodligen yngre människor vars sexuella aktiviteter måste utföras bortom social kontroll och trångboddhet. Slutligen är de iakttagande och härmande barnens rörelser i det oplanerade grönområdet intressanta: Författaren antyder att han redan som barn var

medveten om det olämpliga i att vistas på berget, men att platsen samtidigt gav insikter och hade en lockelse just genom sin naturmässiga och sociala "vildhet".

Moralisk formering

Genom att omvandla randområden till grönområden styrs och ordnas verksamheter rent fysiskt. Parallellt har det pågått en process av mer raffinerat slag, där samhället genom moraliska styrmedel velat rikta verksamheten bland brukarna och påverka deras tadel på ett djupare plan. Den malmöitiska borgerligheten uppförde under 1800-talets senare del inhägnade offentliga parker för att "civilisera" arbetarklassen och dess beteende. Trots flitig polispatrullering var fylla, misshandel, rån samt både manlig och kvinnlig prostitution vanligt förekommande. Men även andra metoder för disciplinering prövades, exempelvis inrättandet av koloniträdgårdar.

År 1893 godkände styrelsen för Malmö planteringsförening avsättning av mark för koloniträdgårdar, inspirerade av förebilder från framförallt Tyskland och Danmark, där verksamheten fått stort genomslag. Ofta var det "oanvändbar" eller "värdelös" mark som togs i anspråk för detta syfte, men skapandet av koloniområden i städerna kunde i en del fall handla om att kontrollera befintliga trädgårdar och odlingar.⁵ Tron på koloniträdgårdarna som moraliskt fostrande utvecklades under 1900-talets första decennier. Men även i de organiserade koloniträdgårdarna kunde oönskat beteende förekomma, även om det uttalade syftet med inrättandet ofta präglades av moraliska undertoner. I ett uttalande av koloniordförande Faxé från 1930 kan man utläsa vilka tankegångar som styrde planeringen av koloniträdgårdar:

Jag tror att kolonirörelsen kan betecknas som en föreningens stora sociala insats i samhället, säger herr Faxé. Det lider intet tvivel om, att denna rörelse fött ett bestående för och kärlek till naturen. ... Ett moment, som aldrig bör förbises när det gäller att bedöma kolonisakens värde, är det oerhört nyttiga inflytande den haft på det uppväxande släktets fostran. Ungdomen har fått lära sig att älska blommor och växter och att respektera andras egendom, inte minst frukt- och bärskördar. Det är alldeles påfallande, hur sällan kolonisternas barn göra sig skyldiga till skadegörelse på träd och växande gröda eller snatta frukt och bär, medan sådan sport ju ingalunda är sällsynt bland de barn, som endast haft rännstenen i bakgatorna till lekplats under uppväxtåren (intervju med koloniordförande Faxé 1930, refererad 1932).⁶

Ett intressant inslag i citatet är ”respekten för andras egendom” som, antyds det, automatiskt ska läras in genom kolonibruk. Möjligen upplevde de styrande att fattiga barn och vuxna saknade denna respekt. Om stölder av frukt och grönt förekom kan det tänkas att dessa snarare handlade om svält och fattigdom än om en mer generell brist på respekt för andras egendom. Men det var också själva aktiviteten att odla i en kolonilott som utmålades som samhällsnyttig och moraliskt danande. Anna Lindhagen, som i början av 1900-talet var en starkt drivande kraft bakom kolonirörelsens utbredning i Sverige menade till exempel att: ”En rå eller självisk natur kan förfinas och bli hjälpsam under inflytande av det som växer och som är beroende av hans omvårdnad. För den, för vilket vårdshuset är en stark lockelse, kan täppan bli en ännu starkare”.⁷

Kolonistuga på Pildammskolonin, ca 1910. Foto: Malmö Stadsarkiv

För dem som tidigare tillbringade vardagen i hårt arbete framstod förmodligen själva vilan som målet med ledig tid. Vid slutet av 1800-talet fanns idén om rätten till en mer kravlös och rofylld fritid inom arbetarrörelsen, men skötsamhetsidealet och arbetsetiken anammades efterhand av arbetarklassen. Dock föregicks detta ideal av en långdragen ideologisk konflikt, där skriften *Rätten till lättja* av Paul Lafargue (1880) uppmanade arbetare att inte utföra mer arbete än nödvändigt, eftersom detta kunde ”tjäna kommersiella syften och skapa konstlade behov”.⁸ Enligt idéhistorikern Lena Eskilsson var skriften världens mest sålda efter Marx *Det kommunistiska manifestet* i slutet av förrförra århundradet.

Under nittonhundratalets tre första decennier blev fritiden längre. Fritiden blev därmed föremål för planering och politik. I enlighet med skötsamhetsidealet växte tanken fram att en aktiv fritid och ett aktivt friluftsliv skulle skapa friskare och mer demokratiskt bildade medborgare. Som tidigare berörts finns en parallell till hur dagens invandrargrupper och deras påstådda "lättja" och passivitet i det gröna blir föremål samhällets förbättrariver. Idag tycks vissa invandrargrupper mer vilsamma parknyttjande provocera andra delar av befolkningen. I Malmös parker är grillningen en omstridd verksamhet, som inte direkt omfattas av förbud men som av somliga uppfattas som störande. Malmö stad gör också kraftfulla försök att reglera grillningen till vissa platser och tider.⁹ Likvärdiga möjligheter till friluftsliv kan uppfattas som ett krav på ett mer likriktat beteende, till exempel att frisksport från samhällets sida är att föredra framför stillasittande kring grillen.

Därmed har vi alltså kommit till den yttre och inre disciplineringen av människor i de gröna rummen. Men vilka var objekten för dessa disciplineringar?

Sociala grupper som aktörer i de gröna rummen

Tillrådet till stadens gröna rum har genom historien till stor del strukturerats efter klasstillhörighet, men även efter genus, etnisk tillhörighet och ålder. Dessa ordningar, mer eller mindre uttalade regler för vem som får eller kan vistas var, har förändrats över tid. Vissa uppdelningar har flutit ut, organiserats bort eller blivit inaktuella. Andra lever mer eller mindre outtalat kvar idag, om än i nya former. Vi vill därför beröra några av dessa gruppers historia med utgångspunkt från deras tillgång till gröna rum, men också kort nämna något om hur kategorierna kan fungera ordnande även idag.

Sedan slutet av 1800-talet har friluftslivet präglats av ett moraliskt imperativ, ofta drivet av de styrande klassernas ideal. Ursprungligen utvecklades friluftslivet som en väg till hälsa och bildning, men framförallt som en kontrast till det smutsiga, hetsiga och ohälsosamma stadslivet.¹⁰ Friluftsliv var en uppmaning till kraft, manlighet och mod att möta naturen, i motsättning till stadslivets slöhet och dekadens. Arbetarna hörde till den grupp som man främst riktade in sig på att fostra. Det moraliska imperativet kom också att gälla vilka aktiviteter som skulle uppmuntras i stadens grönområden. Här kan vi se en tydlig klassrelaterad skiljelinje, där borgarklassen sökte frisk luft och motion i exempelvis Slottsparken. När

idrottsrörelsen växte fram under den senare delen av 1800-talet, hade den sitt fotfäste i borgarklassen. Idrottsarenor som Malmö Idrottsplats blev till platser för borgerlig offentlighet och mötte i Malmö fram till 1920-talet motstånd från en arbetarrörelse som såg idrotten som ett hot mot facklig och politisk organisering. När idrotten under 1920- och 30-talen utvecklades till en bredare folkrörelse kom också hälso- och skötsamhetsideal att få allt större genomslag.¹¹

Malmös utveckling, med intensiv industrialisering och starkt växande arbetarbefolkning, kom dock att leda till ökande sociala motsättningar. Olika former av protester, som strejker och upplopp, innebar att stadens borgerlighet på ett mycket påtagligt sätt gjordes medveten om kraften i den framväxande arbetarrörelsen och det breda stöd den hade. I takt med att tillträdet till framför allt parkområdena i staden blev allt mer utbrett, kom därför fokus att ligga på att inordna de lägre klassernas uppträdande i borgerlighetens normer.

För att begränsa arbetarnas möjligheter att protestera, motarbetade etablissemangen deras möjligheter att få tillgång till lämpliga möteslokaler. Arbetarna försökte få plats att organisera sig politiskt utan övervakning i grönområden i stadens periferi.¹² Så småningom blev resultatet att Socialdemokratiska föreningen år 1893 valde att köpa Møllevångsparken, för att där kunna verka utan politiska restriktioner.¹³ Møllevångsparken döptes raskt om till "Folkets park" och verksamheten kom att snabbt inriktas såväl på att skapa utrymme för stora folksamlingar i samband med politiska möten, som på att erbjuda förströelse för skötsamma arbetare. Just skötsamheten var en viktig dimension, och inom arbetarrörelsens ledarskikt utvecklades en "arbetararistokrati" som ledde disciplineringsprocessen.¹⁴ Det handlade här om att iscensätta respektabilitet, genom att imitera borgerliga dygder och beteenden, där framförallt kärnfamiljsidealet stod i centrum. Det utbredda fylleri som frodades runt parkens dansbanor riskerade att sänka såväl parkens som arbetarrörelsens anseende i myndigheternas och överhetens ögon. Ihärdiga ansträngningar gav dock resultat, och 1933 menade högermannen Erik Hagberg att:

[P]arken är för stor, för vacker och ligger för bra till och malmöborna komma i gemen alldeles för gott överens för att en enda samhällsgrupp skulle i det långa loppet ha glädje av att isolera sig i denna anläggning... Ett annat skäl till parkens växande popularitet är utom tvivel den utmärkta ordning, som där ständigt är rådande.¹⁵

Folkets park utgjorde en del av den manliga offentligheten och aktiviteterna kopplades mestadels till arbetarrörelsens organisering. Det var inte ovanligt att männen marscherade till parken i samlad tropp bakom fanan till sitt fackförbund, och att man vid ankomsten till parken mötte hustru och barn som väntade vid grinden. Därefter gick man in i parken tillsammans.

Folkets Park. Herrar dricker öl. Foto: Malmö Stadsarkiv

Att kvinnor befann sig i Folkets park på egen hand var länge ovanligt.¹⁶ Deras utvistelser i grönområden överhuvud taget, om den var utan förmyndare eller särskilt ärende, sågs länge som hot mot den allmänna moralen och ordningen. Trädgårdsodling på kolonilotten var acceptabel, att däremot sysslolös vistas i en park var utmanande. En orsak till detta var att parkerna kunde fungera som arena för olaglig eller omoralisk verksamhet, och att det därför handlade om att kontrollera den kvinnliga sexualiteten. Ett exempel från 1926 är den 17-åriga flicka som tillsammans med en jämnårig kamrat anhölls med motiveringen att de "fört ett lättjefullt och sedeslöst leverne". Dessa flickor hade under ett par månaders tid hyrt rum av en man de träffat, när de satt på en parkbänk och väntade på tåget hem. De hade enligt polisförhøret "ute i staden sammanträffat med olika manspersoner" som de mot betalning "övat samlag med". De undvek dock att ta med sig nämnda manspersoner till hyresrummet, utan uppgav att de istället använde stadens olika parkanläggningar.¹⁷

I ett genusperspektiv är det intressant hur kvinnors vistelser i gröna områden både historiskt och idag uppfattas som kontroversiella och moraliskt utmanande. Att som kvinna ensam röra sig och vistas i parker är fortfarande ifrågasatt, om kvinnan till exempel utsätts för ett sexuellt övergrepp.¹⁸ Många kvinnor upplever själva att de laborerar med risker, vilket i hög grad inverkar på deras friluftsvanor och -upplevelser. Genom uppträdande, tid för besök och klädsel tar de ansvar för mäns sexuella våld.¹⁹ Kvinnor kan därför sägas tillhöra en social kategori vars frihet be-

gränsas när det gäller vistelser i gröna områden. I ännu högre grad drabbar detta kvinnor från så kallade hederskulturer. Att bara vistas ensam ute kan vara tillräckligt för att skada en kvinnas rykte.

Picknick 1917. Malmö damsällskap på utflykt till Hammars park. Foto: Malmö Stadsarkiv

Kvinnors vistelser i grönområden har däremot uppfattats som hedervärda och respektabla om de sker, som i bild 3 ovan, med en förening, eller, som i Folkets park, tillsammans med familjen. När denna park med tiden kom att utvecklas till nöjesfält, blev också allt fler aktiviteter inriktade mot barn och barnfamiljer. Karuseller och andra attraktioner skulle sörja för att hela familjen skulle trivas, medan aktiviteter som kunde locka till dryckenskap och osedlighet avgränsades, så att familjen skulle kunna känna sig trygg. Parker och grönområden har på så sätt utgjort arenor för iscensättande av ett borgerligt kärnfamiljideal, där genus/könsroller befästs.

Idéerna kring hur ett aktivt friluftsliv gav en god hälsa hade också ett tydligt genusperspektiv. I boken *Hälsa och friluftsliv* från 1934 uppmantras kvinnor till husmodersgymnastik som ”en välbehövlig och välgörande om-

växling i det enahanda och ensidiga hemarbetet”²⁰ medan ungdomar och män adresseras på följande sätt:

Varje ungdom bör sätta en ära i att *genom ett hälsosamt levnadssätt bli i stånd till storverk*. Den vuxne mannens ära är att *offra sig för verket*. Dess- emellan, då tid gives, förnyar han sin ungdom och fyller på sin krafts reservoar genom gymnastiska övningar, friluftsliv och idrott.²¹

Picknick 2007. Kvinnor från Rosengård på utflykt i Arrie. Foto: Ebba Lisberg Jensen

Under det tidiga 1900-talet var det tydligt att odling och trädgårdsarbete framför allt förknippades med manlighet.²² I de initiativ som kom att leda fram till kolonirörelsens genombrott betonas ofta familjen, och med tydlig rollfördelning mellan män och kvinnor, där kvinnan framför allt hade till uppgift att organisera hushållet och vaka över barnen. Om kvinnorna skulle ägna sig åt trädgårdsarbete, tänkte man sig att blomsterodling kunde vara lämpligt, då det inte ansågs kräva så mycket muskelstyrka. Också att ta vara på och konservera frukt och grönt från koloniodlingen var sysslor som förknippades med den kvinnliga sfären. Samtidigt kunde odlandet kopplas till verksamheter som betraktades som typiskt kvinnliga, såsom att vårda.²³ Men även om detta är en dominerande bild, fanns det sådant som pekade i andra riktningar. Anna Lindhagen menade exempelvis att ”[ä]ven för kvinnor och män, vilka icke hava familj, är litet jord att sköta till trevnad och omväxling”.²⁴

Olika åldersgrupper i samhället har tidigare precis som idag, haft olika önskemål och behov när det kommer till parker och grönområden. I Ambjörnssons memoarer (se citat ovan) rör sig till exempel barnen nyfiket bland ungdomar och suputer på berget. Ungdomarnas oövervakade nöj-

esliv på dansbanor och den moralpanik detta gav upphov till har studerats ingående av Frykman.²⁵ Även idag använder barn och unga helst oplanerade platser, gärna utanför vuxenvärldens vakande ögon, för att umgås och upprätta sina sociala nätverk:

Det är i bostadsområdets utkanter och periferi som fantasi och kreativitet kan få utlopp. Här inrättar de unga sina egna rum och rörelser – ofta i den yttre miljön – på grönområden och i parker. Här kan de experimentera med sina liv, iscensätta olika typer av starka händelser och upplevelser. En till synes meningslös ”icke-plats” laddas med en helt annan innebörd. Detta möjliggörs genom att miljön inte är strukturerad och färdigplanerad. Förorternas många exempel på fantasilösa och trista parker och ”gräsöknar” blir ur de ungas perspektiv perfekta platser där det oplanerade och oförutsägbara kan ta form och finna rum.²⁶

Ett exempel på oönskad ungdomsaktivitet är en paintball-bana som idag finns i Arrie, på vad som varit ett övergivet grustag. Området har köpts av Region Skåne (2004-5) som skall inrätta ett strövområde. Den nya ägaren vill reglera verksamheten i enlighet med sina riktlinjer. Paintball-tävlingarna skall därmed upphöra, men klubben har fortsatt sin verksamhet illegalt 2007, vägrat lämna klubblokalen och att röja upp sin bana med kojor och hinder.²⁷ Trots att ungdomar i det här fallet verkligen är aktiva ute i naturen är deras verksamhet inte förenlig med markägarens önskemål.

Också etnicitet är en kategori som spelar roll för försöken att disciplinera verksamheten i gröna rum. Den tidigare nationalismen i friluftslivet syftade till att stärka nationell likhet. Dominerande samhällsskiktets föreställningar om etniska gruppers olika kompetens vad gäller naturvistelser tycks dock ha skiftat över tid. Ett citat från trettioalet visar hur muslimer framhölls som en grupp människor med en civiliserad och föredömlig natursyn, till skillnad från folk vid Medelhavet:

Skog, park och trädgård erbjuder dubbel behaglighet, ifall sångfåglar och andra av människan uppskattade djur där ha hemvist och åtnjuta skydd. Den bildade svensken har, liksom muhamedanen i Afrika i allmänhet håg att freda och omhulda dessa, i skarp motsats mot det hårda sinne, som i förföljelse och grymhet så ofta visas mot dem i södra Europa.²⁸

Idag utgör muslimer och utomeuropeiska invandrare en stor och skiftande del av Malmös befolkning. Att utläsa av tidningarnas insändarsidor, beskrivs dessa grupper som problematiska i sitt naturumgänge. Familjeutflykter i Folkets park och grillning på Ribersborg verkar provocera den etniskt svenska befolkningen. Högljuddhet, stora grupper och nedskräpning och frånvaron av sund motion tycks irritera många iakttagare. Vi vill här peka på den uppenbara parallellen mellan våra dagars ”moralpanik” kring invandras beteende i parker och grönområden, och den debatt som

fördes om arbetarnas utevistelser i det tidiga 1900-talet. Det finns också paralleller mellan hur de grupper som varit föremål för moraliskt fördömande svarar på kritiken. Skötsamhet och familjeideal iscensattes tidigare av arbetarklassen för att uppnå acceptans och respekt, och vi tycker oss se att dessa ideal idag internaliseras och framhålls bland många invandrarfamiljer, särskilt vad gäller uppförande i de offentliga gröna rummen. Idag används Folkets park till exempel främst av invandrarfamiljer med barn och det skötsamma kärnfamiljsidealet har tagit sig ny gestalt. Aktiviteterna i Folkets park präglas av dess karaktär av nöjesfält och konsumtion snarare än av motion och utevistelse i det gröna.

Mångfald hyllas idag som ett politiskt ideal, samtidigt som alla skall "ges möjlighet" att integreras som svenskar genom vistelse i naturen. Man kan på olika håll i Sverige hitta projekt som driver och stöttar invandrare att utöva friluftsliv. Om friluftsliv och kärlek till det gröna tidigare var ett sätt att *befästa* sin svenskhet på, framhålls de idag snarare som metoder för att *uppnå* svenskhet, att integreras, dock med den etniska identiteten intakt. Exempel på detta är utställningen "Får man grilla här? Kulturell mångfald möter biologisk mångfald", som genomfördes på Kristianstad museum 2004-2006. Projektets mål var att få fler människor, framförallt med invandrabakgrund, att hitta ut till och använda naturen som friluftsa-rena.²⁹ Utställningen har visats, och anslutande aktiviteter har genomförts på Malmö stadsbibliotek under sommaren och hösten 2007. Friluftsrådet fördelar årligen (2008) 25 miljoner kr i bidrag till friluftorganisationer, där integrationsstimulerande projekt riktade mot invandrare skall prioriteras.

Även i koloniområdena finns idag en stor och växande andel utlandsfödda odlare och semesterfirare. Inte sällan beskrivs deras aktiviteter i lätt exotiserande termer, och fokus tenderar att hamna på att de odlar "nya" grönsaker – eller sådana som länge varit bortglömda i Sverige. En intressant aspekt är att koloniområdena som för ett par decennier sedan uppfattades som på nedgång, särskilt odlingslotter utan stugor, nu upplevs ha fått nytt liv genom att flitiga invandrare fyller lotterna med nyttiga grönsaker.³⁰

Oönskade aktiviteter och lättja i det gröna

Parker och grönområdena har, som tidigare visats, fungerat som arenor för mer eller mindre oönskade aktiviteter. Viss verksamhet är illegal och inte önskvärd på någon plats i samhället, såsom missbruk och handel med droger och sprit, hembränning,³¹ nedskräpning, våld, rån och prostitution. Barn varnas ibland för pedofiler eller "fula gubbar" som antas locka till sig

barn i parker. Andra verksamheter är i och för sig inte olagliga, men faller utanför samhällets ramar för vad som är acceptabelt, när de utövas i den offentlighet som ett grönområde utgör. Utövande av sexuella handlingar, till exempel, är i sig inte olagliga men blir problematiska i det offentliga.

Homosexualitet var länge straffbart i Sverige, vilket innebar att de som inte ville eller kunde inordna sig i normen tvingades ut i marginalerna, vilket ofta innebar grönområden. I Malmö knöt de homosexuella vanligen kontakter i planteringen på Gustav Adolfs torg, eller i Slottsparken, något som avslöjades när detektiva polisen avslöjade homosexuella nätverk. Kanske var polisen inte lika överseende med homosexuella möten som det antyds att man var i Stockholm och Göteborg. Resultatet för de olyckliga herrarna blev i början av 1900-talet vanligen straffarbete, medan man fram på 1930- och 1940-talen allt mer beskrev homosexualiteten som en form av sjukdom, varför sinnessjukhus istället sågs som lämplig påföljd. Skammen att ha blivit avslöjad som homosexuell ledde dock i flera fall även till självmord.³² Homosexualiteten avkriminaliserades samtidigt med att ett mer borgerligt manlighets- och familjeideal kom att dominera, vilket har gjort ”offentligt” utövade sexuella handlingar mindre vanliga.³³

Förbudsskylt. Folkets Park, Malmö 2007. Foto: Johanna Lisberg Jensen

Andra, mer oskyldiga verksamheter som kan tyckas falla sig naturliga i grönområden är inte alltid tillåtna eller önskvärda. I vissa parker har det varit förbjudet att beträda gräsmattor och fortfarande är bollspel förbjudet i många parker. Berusning – fylla – är inte önskvärd på offentlig plats. Att plocka blommor, bär och frukter är inte heller tillåtet i offentlighetens trädgårdar; man odlar inte heller plantor med syftet att grödorna ska användas. I strövområden som omfattas av allemansrätten är det dock tillåtet att plocka bär och svamp, medan det inte alltid är tillåtet att exempelvis tälta eller elda. I parker får man inte övernatta och tälta. Även nakenhet måste regleras – idag hänvisas nakenbadare till en särskilt avgränsad del av Ribersborgsstranden, alldeles intill hundbadet.

Koloniområdena är också omfattade av olika regleringar. Redan då de första koloniområdena organiserades, fanns en tydlig bild av hur systemet skulle fungera. Man fick lov att uppföra en liten stuga på lotten (i många fall), men den fick inte användas för permanentboende utan mest som ett slags uppehållsrum till skydd mot väder och vind. Från arbetarrörelsens sida framfördes 1919 idén om att skapa ”sommarstäder”, koloniområden där tanken var att trångbodda arbetare skulle kunna njuta av närheten till det gröna under den varma tiden på året. En viktig reglering var dock att vinterboende inte var tillåtet. Trots detta var åretruntboende i kolonistugor mycket vanligt i bostadsbristens Malmö på 1920-talet, och har även förekommit i viss utsträckning sedan dess. På olika sätt har man försökt motverka att kolonistugorna används för permanentboende – det tydligaste är kanske att vattnet är avstängt under vintersäsongen. Men också den begränsning i byggyta som gäller – maximalt 40 kvadratmeter – motiveras just med att det skall motverka permanentboende.³⁴

Koloniområdena har ofta präglats av en flitighetsnorm. I diskussionerna kring områdenas tillblivande, den optimala storleken på lotterna samt arendets storlek förekom ofta i seklets början olika ekonomiska kalkyler. Detta var sannolikt påverkat av de levnadskostnadsundersökningar som vid tiden runt första världskriget skulle undersöka hur arbetarbefolkningen i städerna hade det. Genom ekonomiska kalkyler kunde man fastställa att flitiga arbetare med kolonistuga skulle kunna producera livsmedel till sitt hushåll till betydligt lägre kostnad än om dessa inköpts på torget. I den idealbild av koloniområdena som framhölls av dess förespråkare var en underton av självhushållning underförstådd. I stadgarna till många koloniområden formulerades också uttryckligen förbud mot försäljning av odlingsprodukterna. På andra platser var villkoren annorlunda; exempelvis omvittnas det att äppelgrossister tog sig ut till koloniområdena i Malmö för att köpa äpplen. Även idag finns en informell handel med grönsaker och frukt från kolonilotter, kanske framförallt med de grödor som kan vara svåra att få tag på i daglighandeln och som anses mer ”exotiska”.

Den koreograferade utevistelsen: Avslutande diskussion

Gröna rum har under hela industrialismen utgjort platser för motstånd och ”trots” mot försök att koreografera olika gruppers mer eller mindre önskvärda verksamheter. Det är inte säkert att all okontrollerad verksamhet är av ondo, men spänningen mellan det accepterade och det okontrollerade beteendet i grönområdena skapar en dynamisk process, där myndigheter och etablissemang deltar i förhandlingar kring moral och motstånd. Det är således inget nytt fenomen att stadsplaneringen med fokus på grönområden inte bara handlar om fysisk planering, utan också om att förmedla och/eller ta hänsyn till rådande samhällsutveckling och till förbättra omständigheterna för svagare grupper.

Skridskoåkare. Pojkar åker skridsko på parkkanalens is, ca 1920. Foto: Malmö Stadsarkiv

För beslutsfattarna har balansen mellan att å ena sidan styra utevistelser mot mer önskvärda beteenden, och å andra att ge befolkningen valfrihet, speglats i planeringen under hela den period vi beskrivit. Utlöpare av det tidiga nittonhundratalets ambitioner att styra befolkningen mot ett mer aktivt, hälsobefrämjande och bildande friluftsliv som etablissemang tidigare riktade mot framförallt arbetarna, tycks idag alltmer vända sig mot olika invandrargrupper. Idag har den tidigare förmyndarandan gjorts legitim under paroller som ”hållbar utveckling” och ”integration”. I integrationsdiskursen uttrycks en önskan att alla medborgare ska få samma möjligheter till hälsosamma utevistelser, samtidigt som ett underförstått mål är att skapa en friskare, mindre kostsam och mer produktiv befolk-

ning. Vi ställer oss inte kritiska till målen som sådana, men vill visa att baksidan av dessa mål är de moraliska imperativ som innebär krav på att utöva friluftaktiviteter på ett av etablissemangets önskvärdt sätt.

Noter

- 1 Ungefär: ändamålsenlig.
- 2 Peter Clark & Jussi Jauhiainen, "Introduction", Peter Clark, (red), *The European City and Green Space. London, Stockholm, Helsinki and St Petersburg 1850-2000*, Ashgate 2006.
- 3 Se också Broström et al, denna volym.
- 4 Ronny Ambjörnsson, *Mitt förnamn är Ronny*, Stockholm: Månocket 1996, s 44.
- 5 Sven B Ek, *Kolonins sista strid*, Göteborg 1979.
- 6 Faxe uttalar sig i Arbetet 12 april 1930, som är citerad i K.A. Härje, *Malmö förskönings- och planeringsförening 1881-1932*. Malmö 1932, s 17.
- 7 Anna Lindhagen, *Kolonitrådgårdar och planterade gårdar*, Stockholm 1916, s 6.
- 8 Lena Eskilsson, "Fritid som idé, struktur och praktik: Rätten till lättja eller friluftsliv i folkhemmet", *Historisk tidskrift nr 1*, 2000, s 29-53, se särskilt s 36.
- 9 *Lokal ordningsstadga Malmö Stad* 2007.
- 10 Klas Sandell & Sverker Sörlin (red), *Friluftshistoria. Från "hårdande friluftsliv" till ekoturism och miljöpedagogik*. Carlsson Stockholm 2000; Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Lund: Liber, 1979.
- 11 Peter Billing, *Hundra år av gemenskap: Malmö idrottsplats 1896-1996*, Malmö: Möllevångens samhällsanalys, 1996.
- 12 Anna Hadders & Anne Rosengren, *Får man grilla här? Kulturell mångfald möter biologisk mångfald. Rapport från pilotprojekt Kristianstad 2006:67*. Regionmuseet i Kristianstad, 2006, s 42; Orvar Löfgren, "Mellanrum: Vita fläckar och svarta hål i storstadens utkanter", Katarina Saltzman & Birgitta Svensson (red), *Moderna landskap*. Stockholm: Natur och Kultur, 1997.
- 13 Peter Billing, *Hundra år i folkets tjänst: Malmö folkets park 1891-1991*, Malmö: Malmö socialdemokratiska förening, 1991.
- 14 Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle 1880-1930*, Stockholm: Carlssons förlag 1998.
- 15 Hagberg citerad i Billing 1991.
- 16 Billing 1991.
- 17 Malmö stadsarkiv, Kriminalpolisens arkiv 1926.
- 18 Carina Listerborn, *Trygg stad : diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policy-utveckling och lokal praktik*, Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola, Sektionen för arkitektur, 2002.
- 19 Jennifer K. Wesely & Emily Gaarder, "The Gendered 'Nature' of the Urban Outdoors: Women Negotiating Fear of Violence", *Gender & Society*, Vol. 18, No.5, October 2004, s 645-663.
- 20 Fritz Bauer, Tage Lundberg & Torsten Tegnér (red), *Hälsa och friluftsliv*, Malmö: Svenska Röda Korset 1949 (1934), s 52.
- 21 Ibid. s 17, kursiv i original.
- 22 Andrea Gaynor, *Harvest of the Suburbs. An Environmental History of Growing Food in Australian Cities*, University of Western Australia Press 2006, s 56-58.
- 23 Magnus Bergquist, *En utopi i verkligheten*, Göteborg: Etnologiska institutionen, 1996.
- 24 Lindhagen 1916, s 7.

- 25 Jonas Frykman, *Dansbaneeländet: ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och kultur, 1988.
- 26 Mats Lieberg, "Ungdomens platser", i *Människans natur: Det grönas betydelse för vårt välbefinnande*, Titti Olsson et al. (red.), Stockholm: Byggeforskningsrådet, 1998, s 70-84, citat från s 78.
- 27 Ebba Lisberg Jensen & Pernilla Ouis, "Contested construction of nature for city fringe outdoor recreation in southern Sweden: The Arrie case", *Urban Forestry and Urban Greening*. Under utgivning.
- 28 Härje 1932, s 23.
- 29 Hadders & Rosengren 2006.
- 30 Grön Stad nr 3, 2005.
- 31 Fredrik Björk, "Från nytta till nöje till nytta. En historisk vandring genom några av Malmös gröna rum", Roger Johansson (red), *Stadsvandringar i Malmö – att gå till historien*, under utgivning.
- 32 Jens Rydström, "Subkultur och sundskultur: Mötesplatser för homosexuella män i Malmö 1911–1940", Kerstin Martinsdotter, (red), *Med Malmö i minnet*, Malmö stadsarkiv 2003.
- 33 Arne Nilsson, *Såna & riktiga karlar: om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget*, Göteborg: Anamma, 1998.
- 34 Pontus Almén & Bo Andersson, *Koloniseringen i Malmö 100 år, 1895-1995*, Malmö 1995, s 29-30.